

تفکر

TAFAKKUR
MONTHLY

ناشر فعالیت های علمی-تحقیقی، ادبی و فرهنگی اقوام برادر به زبان های اوزبیک، ترکمنی، بلوچی، نورستانی، پشه یی، شغنانی و گوری.

د انسانیت او بشریت ستر لارښود حضرت محمد مصطفی
صلی الله علیه وسلم فرمایي:
((اَيَّاكُمْ وَالْكَذِبِ، وَ عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ))
(رواه ابو داؤد)
ژباړه: له دروغو څخه ځانونه وژغورئ او تل رښتیا ويل
پر ځانونو لازم كړئ!

درېیمه دوره، شپاړسم کال، (۷-۹۹مه) گڼه، پرله پسې (۱۳۲-۱۳۴مه) گڼه، ۱۴۰۲ ل. کال تله-لیندی (میزان-قوس)، ۱۴۴۵هـ. ق. کال ربیع الاول-جمادی الثاني، ۲۰۲۳م. کال سپتمبر-دېسمبر

ترکمن خلق ارتګی لری و اولارېن گورنوش ایراتېنلېغی (۲)

ترکمنی

محقق نوریاغدی نور

بۇدېپ اېشچى لره بۇغدايى و پخل لارى اېچره
باسدېرېپ دېر. خدانېن قدرتېندن شوگېچه غاتى بېر
ياغېش ياغېپ، اهلى قشلاق داقى باى- غرېبېنگ
داشارده باسېپ غۇبان آرپه- بۇغداى لارىنى خراپلاپ
گېدېپ دېر و غالانى هم بولسه چۆرېپ غالىپ دېر،
يۇنه دېنگه يانقى بايېن آرپه- بۇغداى لارى ضرر
گۇرمان دېر. باى، عقلدارېن برن اوگېت لرېندن كان
فايده لانېپ دېر (شول، ۲).

۳. جومردلېك و ياغشى لېق بېلن باغلانېشېق لى "خانان
بايېر" آتلى ارته گى:

قدېم زمانده بېر خانان ادلى اوغلان ياشيوراكن. اول
ياشلىقده انه- اته دان يتېم غالىپ، انچمه غېنچېلىق
لار و غرېب لېق دۇرمۇشى بېلن ياشايشېنه دوام
اندرېپ دېر. اول دۇرمۇشىنده بالېقچېلىق اېشېنه
مشغوللانېپ دېر، كاوقت بالېق تۇتېپ بېلمان ... ۳۵

قلمى نى چېقارېپ كاغذه شوېله يازېپ دېر:
"شول گۇنېن اېشى نى ارتا غۇيمه، ارتا اېنام يوق،
ارتانېن هم اوز اېشى بار."
باى، كاغذى اۇلاپ دۇنى نېن اېچكى كېسه سېنه
سالىپ، خوشلاشېپ غايدېپ دېر. باى شام آرا اوېنه
گلسه، اېشچى لرى بېر آر بۇغداى و آرپانى اورۇپ،
گتېرېپ داشارده غۇبۇپ دېرلار، ارتېر اېچرى
باسارېس دېيېپ، اوېنه اۇراپ بارېور اكن لر.

باى: زحمت كش دهقان لار! داشارده باسېپ غۇبان
پخل لارېنېزى اېچرى سالىپ گېدېن لر، بۇغسه من
تۇلك لرېنېزى و پول لارېنېزىدان غايتارمالي بۇلارېن
دېيېپ دېر.

دهقان لار: باى آغه! باشغه خلقېنقى هم داشارده،
دېنگه سېنېنگكى دال دېيېپ دېرلر. باى، عقلدارېن
آيدان سۇزلىرىنى پخته يادېنده ساقلاپ، اۇدېپ

باى: تعريفېنېزى اشېدېپ، اوزاق بۇلدان سېزېن
دردانه سۇزلىرىنېزىن فايدە لانمانه گلدېم، سېزېن
سۇزلىرىنېزىن آلتېن يالى قېمت لى سۇزلىرىنېزىن دېيېپ
اشېتدېم، دېيېپ دېر.

عقلدار: يوق صوفى آغه! اوېنېن يالى هم دال، يۇنه
اېل- خلق فايدە لانيورېس دېيۇرلار، من هم ايلېن
فايدە سېنه بۇلسېن دېيېپ بېلنېمى اېكېرچنگلنمان
گليۇن، يۇنه صوفى آغه هر بېر مصلحت و اوگېت
لرېنېن بهاسى قېرق تنگه دېر، سببى بېلېمېن ارزشى و
قېمتى اشاق دۇشمه سېن، دېيېپ دېر. باى بۇ سۇزلىرى
اشېدېپ اۇنگكېدن هم عقلدارېن سۇزلىرىنه اېنامى
كۇپلېپ دېر.

باى: اوېنېن يالى بۇلسه قېرق تنگه نى برېورېن،
دېيېپ اۇنگكېنده غۇبۇپ دېر.
عقلدار قېرق تنگه نى كېسه سېنه غۇبۇپ،

۲. بېلېم و قلم يېن فايدە سى بېلن باغلانېشېق لى "باى و
عقلدار" آتلى ارته گى:

قدېم زمانده اولاقان اوېه ده، بېر يرلى و ماللى باى
ياشيوراكن. باى گۇنلردن بېر گون سودا آلمانه بازاره
گليپ دېر، گۇرسه بېر ېرده بېرناچه آدم اوېشېشېپ،
بېر عقلدار كشى نېن پاىخاس لى سۇزلىرى نېن
تعريفېنى اديپ اۇتېران مېش لار. باى آدم، اولارېن
يقينىندان گۇرېن لرېنى دېنگلاپ حيران غالىپ دېر.
باى آدم "بۇل عقلدار بېلن من هم تانېشېن" دېيېپ
قرار آيېپ دېر، اۇندان- مۇندان سۇوراغلاپ آخر
عقلدارېن اوى نى تاپېپ اېشېگى نى قاقېپ دېر و
عقلدار آدم غاىپى نى آچېپ، "السلام عليكم صوفى
آغه" دېيېپ، ال برېپ دېر.

عقلدار: آيدېرېن صوفى آغه! من سېزه نامه
خدمت اديپ بېلرېن دېيېپ دېر.

ای جوگم شی پنا

پشه يي

څېړنوال عبدالملک لاماوال

اوزبیکي

ایرتک لر نینگ باله لر روانیگه تأثیری و ایرتک تراپیه سی

معاون سرمحقق عبدالمجید ندیم

یو خو ای معلوم اوتاری اغت شی گپ آیکه قوم او ملتس تاریخ هویت او پېنگی ته ملتس فرهنگي او فلکلوري ارزشیلایا باېن گوراگن امه اېته قوم او ملت انتی زندی ملت می تا باگمان کپ ته ملت او قومس جب فرهنگ او فلکلوري زندا تیت اگه نه شه ملت او قوم زندی کوچه حساب نه با.

اما بی بابوی وطن افغانستان بود مدمی او سوچی فرهنگس داریکالی وطن پیری باین بیوی وطن نامیدی اوچان به وی شی گپ بیلا بیل مادی او معنوی فلکلور دارک پلا زندگپس ارنتستا کوچه میسه دمدمی ارزشیلایه اودای خلک او ولسلایا جوپینا نپا گورپوی او تېمه پوانا زماناتی تا ایت جانسل په نسل مه وری ارزشیلایه امه جا درپوی شن، باید مه سوچی او بکار ارزشیلایه گرانی انتی باید گپ تنگان تای مه وری سوچی فرهنگي دوردانا گپ موله شونیک زر او روپه دی بوشی چوتان او چه نن او لیکوی پیری رشن او ساتن گورن تای منجای پیک او زوال اودای ساتن بن.

مه مادی او معنوی ارزشیلایه کوچای معنوی ارزشیلایا بو وری ژانر ای جوگم شی پنا گپ ولسیلایه کوچه شفاهی پیری گپ پښتو جیبیدی کیسی او فارسی دري جیبیدی چیستان نامیدی یاده بیباگن خلگنا اړو اړه او دوره دوره بو پورا زماناتی تا ایت شفاهی پیری درپوی شن مپسی خاتری مپتا باگمان گپ فولکلور انسانی زندگي پله تنگوي علمي موضوع شی او خلگنا ثقافت او فرهنگس بو سوچا او پچوا بلستا نامیدی او چان به واشي ایگه ملتس فرهنگ او ثقافتی بو اندازا بدی تپس فولکلورستا کوچه تارا با .

یو گپ اما اصلي موضوع ای جوگم شی پنا ولسی ادبیتنا وری ژانری شی پشه یی ولسلایه کوچه ای جوگم شی پنا یا ای شپم شی پښگي نامیدی یاده بیباگن گپ مخول شفاهی ادبیات

هم ته گنېچ نامیدی او هم یی چینتی بالوکول او شورما جوانه کتگه کوچه گپ تانوک منجه ایپه وری مېچال او کدیچال بیباگن او تانوک ساعت تیری او مخچولا پیری تانوک ذهن او استعداد معلوم کچال بیباگن او کپ گپ بو جواب دېچین پورا جیوی شرطس انعام گوریا گپ مخول شفاهی ادبیات تانوک منجه ذهني مسابقا پیری بو وری جای دارا او ولسلایه کوچه نپایدی پوروی ژانر نامیدی اوچان شن گپ لآم کپک داپی تانک ساعت تیری او ارواس پرمپک او مخچول انتی ایگتونیتا دو لا جوپاگن او ارکوتی وارپله ایکلا میگا ای شیم شی پنا مقابل جن فکر کپک داپی اگه جواب داراتی میگی، که مخول ادبیات مم پشه یی فولکلورس چوتاونیس منطقیو تحقیقات او ریسرچ گالایه راوینه دورایه دورنگ ای شپم شی پنا، لپچم مینه انتی بو وری نمونا معلوم بینچ مخول شفاهی ادبیات مم وری جینا ادبیات کوچه نه اړپویم او نه لپ لپکوی پیری تا ایت جا لشویم اېنچ مه سوچی نمونایه باتبه پروفیسورنه او فلکلور مولیکا لایه پله کدیچال بېگم تی به یواغت علمی او تحقیقات لآم باچین او مینه انتی کدگن گپ پښتو شفاهی ادبیات کوچه به مخول شفاهی ادبیات موجود شن خو تا ایت کپس نشن چوتیویا تو مه لهمی وری شفاهی ادبیات تنا چوتیوانی پله ایکتو کپتا افغانستان علوم اکاډمیس فولکلوري ادارگه سپارا گپ چاپ اونشر بگ انتی اقدام بیت می اولسی شفاهی ادبیات شن می باید چوتین او رشن گورن مم دوپگه نمونا ای شپم شی پنا یا پښگي راوینه دورای چوتیویم شن گپ ارکوتپنا کوتی نمونایه ایمه بی باپوی او فولکور پله مینا داریکالینی پورا کیگم. ... ۲

یاش اولادنی بیلمی، دانا و اخلاقی تربیه لشدی ایرتک نینگ اورنی جوده مهم. ایرتک باله اوچون اخلاقی، تعلیمی و نصیحت لردن کوره افضل راق دیر. او یخشی لیککه ایشانچی نی اوپغاته دی قین وضعیتده بیشین تانشگه آدم لربیلن مناسبتلرنی اورنه تیشگه یاردم بیره دی ایرتک باله نینگ عدالت، سیوگی، دوستلیک، یخشیلیک و یمان لیک حقیده تصورینی شکل لنتیره دی اوشبو مقاله ده ایرتک لر آرقه لی باله روانشناختی سیگه قندی تاثیر اوتگه زیش حقیده باره دی.

حاضرده تعلیم و تربیه تیزیمیده اصل ملی قدریتلرگه تیه نیش تاباره قرار تاپیب بارماقده و کونگل تربیه سیگه یعنی انسان معنویتینی شکلنیشگه بیرلمچی وظیفه صفتیده یانده شیش اوستوار بولیب بارماقده. بنابراین یاش اولادنی یاشلیکیدن معنویتلی قیلیب تربیه لشگه اعتبار بیریب بارلیسه او اوزی نینگ کته ثمریه سینی بیره دی.

باله لری میزده کتاب گه مهر اشتیاق اوپغاتیش اوچون اول اوزمیز اوتگه توغری مناسبت ده بولیشیمیز لآزم.

ادبیات گه مهر قوییش نینگ اوزیده بیر حکمت بار. باله لر آهانگرالی عالم حساب لنیب جوده تیز اوسیش رواجلنیش و اوزگریشلر ایچیده یشیدیلر. بو فرزند تربیه سیده عینا شو پله فنچه لیک اهمیتلی ایکه نی نینگ بینه بیر اثباتی دیر.

بوگونگی کون روانشناس لری باله لرنی تربیه لیشی نینگ اصول لردن بیر صفتیده ایرتک تراپیه نی جده کوب تاکید لب اوتیشماقده. ایرتک تراپیه بو باله نی ایرتک لر آرقه لی تربیه لش و دوالش میتودی دیر.

ایرتک عقل گه هم، یورک که هم فعال تاثیر کورسه ته دی: عقل نی تولدیره دی، یورک نی حسیاتچن قیله دی. برچه میز باله لریمیز نینگ جسور و

انتلوچن، دیانتلی، اعتقادلی، عقلی بولیب وایه گه بییتیشی نی استی میز. بونینگ اوچون ایسه اونینگ تربیه سیگه ایجابی تاثیر قیله دیکن، عقلی صلاحیتی اوستیره دیکن ایرتک لردن فایده لنگس بوله دی.

ایرتک تراپیه اطراف، محیط بیلن اوز ارا مناسبتی نی مکملش تریش همدی ایماتسیانل بوزیلش لرنی توغری لشدی فایده نیله دیکن اصول دیر.

ایرتک لر باله گه امید بیره دی. باله فنچه لیک ینگ ییل کیچه سی سوغه آیب کیله دیکن قاربابه گه ایشانسه اوشونچه لیک حیاتگه آپتیمیس کوزبیلن قره ی دی. (۱)

ایرتک لر آرقه لی بیز باله نی تربیه لی میز، اونینگ ایچکی دنیاسی نی بای ایته میز، قلبی نی دوا لی میز، حیات حقیده بیلیم بیره میز، خیالی نی اوستیره میز. حقیقی ایرتک نینگ اساسی بیلگی سی بو اونینگ یخشی لیک بیلن توگه شی دیر. بو باله گه ریانشناسلی حمایه لنگنلیک توپغوسینی بیره دی.

ایرتک لردی نیمه ی که صادر بولمه سین یخشی لیک بیلن یکن تاپه دی، ایرتک قهرمان لر نینگ باشیگه توشگن برچه سیناو لر اولرنی یانیده کوچلی و عقلی قیله دی. باشقه تماندن باله یمان خطی حرکتلرنی عمل گه آشیرگن قهرمان لر نینگ، البته قیلمیش لریگه بره شه جزا آشرینی کوره دی.

برچه سیناولردن موفقیتلی اوتگن اوزی نینگ برچه ایجابی حصلت لرنی نمایان قیلگن قهرمان لر نینگ ایسه البته مکافات لنبشیکه امین بوله دی. انه شونده حیات نینگ اساسی قانونی یقال کوره نی سین حیاتگه قندی مناسبتده بولسنگ او هم سینگه شندی جواب قیتره دی.

..... شندی اوزگن ایدی: مینیمچه ایرتک نینگ مقصدی باله ده بیرا نینگ غم تشویشی اوچون قیغوریش، اوزگه نینگ شادلیگی اوچون ... ۳

به نام خداوند لوح و قلم

د سرمقالې پر ځای

اصول رسیدن به موفقیت در زنده گی (۱۲)

اصل سی و پنجم موفقیت، دوستی و صمیمیت است.

دوستی و صمیمیت یکی از شروط مهمی دستیابی به موفقیت است. افراد موفق خود و دیگران را دوست دارند و در رابطه به دیگران صمیمی اند. دوستی و صمیمیت برای ما موفقیت را به ارمغان می آورد. برای موفقیت در زنده گی باید خود و دیگران را صادقانه دوست بدارید و در آن حال شما زنده گی پر بار و موفقیت آمیزی می داشته باشید و خیلی سریع رشد کرده می توانید، که به خود تان ارزش قایل گردیده، مهربانی نموده و همواره در مورد خیر و صلاح خویش بیندیشید. هر کار مفید و خوب را برای خود انجام داده و هیچ نوع صدمه و آسیبی به خودتان نرسانید. همچنین همینگونه رفتار را با دیگران نیز داشته باشید. با نفرت و دشمنی ورزیدن با دیگران از جاده موفقیت، سلامت و پیشرفت فاصله خواهید گرفت.

پدر و مادر موفق فرزندان خود را دوست داشته با آنها با مهربانی و صمیمیت رفتار می نمایند. کودکانی که در فضای صمیمی خانواده ها رشد می کنند افراد خوبی به بار می آیند، چون والدین آنها می دانند، که کودکان، نوجوان و جوان آنها مملو از حرف و سخن اند و به کسی نیاز دارند که به حرف هایشان به خوبی گوش فرا دهند تا از درون تخلیه شوند. لذا به حرف های فرزندانشان گوش فرا داده و نمی گذارند که فرزندانشان به دیگران پناه برده و حرف ها و اسرار دل خود را با دیگران شریک سازند، که درین صورت آگاهانه یا نا آگاهانه آنها را راهنمایی اشتباه و نادرست کرده و نوجوان و جوان منحرف گردند.

پرسش: مفهوم صمیمیت چیست؟

پاسخ: مفهوم صمیمیت اینست، که ما در رابطه با دیگران چیزی برای پنهان کردن، اثبات کردن و یا یاد کردن نداشته باشیم و در رابطه با دیگران تمثیل و نقش بازی نکنیم و خود را برای دیگران طور دیگری جلوه ندهیم، بلکه خود خودمان باشیم و با دیگران احساس راحتی و

تورکمن دیلی و اونی بیله کی
تورکی دیلردن آبران...

غوښشی دولت ترکمنستانېن تورکمن دیلینده رؤسچا دان گلن سؤزلره کآن غابات گلینیور. اما افغانستان رؤسلارېن غول آستېنا کآن غالمادېغی اوچین، افغانستان دا و ایران دان یاشېون تورکمنلرین دیلرینده کوپراک فارس و عرب دیلریندن گلن سؤزلری گورمک بولار (یاور، ۲۰۲۱: ۵).

تورکمن دیلی نین باشغا بیر ایراتېنلېغی چکیملی لربین دوداق سازلاشېغی دیر. دوداق چکیملی لری آیدېلېشی نقطه نظرېندان دوداقلرېنن غاتناشماغی بیلن اورتا گلندیگی اوچین دوداق چکیملی لری دیللیور. تورکمن دیلینده دورت سانی دوداق چکیملی سس بار. تورکمن دیلیندکی دوداق چکیملی شولاردان عبارت: ۵ (ؤ)، ۵ (ؤ)، ۵ (ؤ) و ۵ (ؤ) (یاور، ۲۰۲۲: ۱۰۷). دوداق چکیملی لری دیتنه افغانستان ترکمن دیلینده دگیشلی سؤزین بیرینجی بوغېنېدا گلېپ، بیله کی بوغېنلرېندا گلماندیر. مثال اوچین: بولېپ، اودېن، اولی، دوشینجه، بولیم، بولسېن، ... شونئا مترشلر.

تورکمن دیلینی بیله کی تورکی دیلردن آبران ایراتېنلېقلاردان ینه بیرسی چکیملی لربین (یوغېنلېق-اینجه لیک) سازلاشېغی دیر. تورکمن دیلینده بیر سؤزین ایلکینجی بوغېنی یوغېن چکیملی بیلن باشلاسا، سؤزین سونېنا چلی یوغېن چکیملی بیلن دوام ادر. اگر اینچه چکیملی بیلن باشلاسا سؤزین

تورکی سؤزلرین آغلاباسېنی گونیمیزه چلی ساقلاپ کلمه گی نقطه نظرېندان بیله کی تورکی دیللیر بیرلشدیریجی گوېجه اییه دیر. تورکمن دیلی، بیله کی تورکی دیللیر بیر-بیرینه باغلاچی کوپرسی دیر. گپین غېسغاسی؛ تورکمن دیلینی بیلیمک، تورکی دیللیر آتسابلېق بیلن بیلیمک معنی سېنا گلیمکه دیر.

تورکمن دیلی، قدېمی تورکی دیلدن بیرناچه ایراتېنلېقلاری-ده غوراپ بیزین گونلریمیزه ساقلاپ گلېپ دیر. اولاردان این مهمی چکیملی لربین اوزېن آیدېلماسی نین غورالماسی دیر. تورکمن دیلینده چکیملی سس لر اوزېن و غېسغا گونیشده آیدېلیور. اوزېن گونیشیدکی چکیملی لر یازغی دا یازېلمان دیتنه تلفظ ایدلمکده دیر. اوزېن و غېسغا گونیشلریندکی چکیملی لر، سؤزین معنی لاری نین اوزگرشینه ایشچن غاتناشیورلار.

چشمه لر

- ۱- بوران، احمد و باشغالاری. (۲۰۱۷). *چاغداش تورک یازی دیللیری (گون اورتا-گونباتار/ اوغوز گروپسی)*، ایکینجی چاپی، انقره: آقچاغ مطبعه سی.
- ۲- راسخ ییلدېرېم، محمد صالح. (۲۰۱۵). *تاریخ و فرهنگ تورکمن ها*، اوچینجی چاپی، مزار شریف: الازهر مطبعه سی.
- ۳- نفسووا، ر.؛ نظروف و. و باشغالاری. (۲۰۰۴). «تورکمن تورکجه سی»، (مترجم: سوزان توقاتلی)، *سوسیا ل بیلیم لر درگیسی*، ج. ۲، سانی ۱۷، صفحه سی ۲۷۱-۲۷۳.
- ۴- نور، نوریاغدی. (۱۴۰۱). *فونولوژی*

۷- لچو: ابریان به چو

۸- جوار: تاتې خوار

۹- گوم: تاتې دوم

۱۰- لرېت: اړېم کېگي غربت

۱۱- دو: موندو پوو

۱۲- پياس: پچکنای که اس

امه مخول شفاهي ادبياتنا کاو نمونا گي منظوم جوسا داریاگن بوونته گال اوتي او توح اوتي به کوچي پراخ او ويشوي پيري ته وي شن او ته به اوچه نه ون او ريسرچ گالايه چوتپوين شن بايد چوتپوين به تنای می خاتري گي يو ولسنا مالي شي .

دومنگل نومونا ای جوگم شي پينا کوتي مثال او نمونا يه به گي مه به کوتيا منظوم جوسا داریاگن اوکوتي وريا منشور جوسا وارپله پریک او معلومتنا بوگري خاتري پورا کیگمان .

گوپکشي

۱- لېنی ورک شری انگار (چلم)

۲- اېشم شی ارکاو انېگم دورونه پرتی گا (ورک)

۳- چار جوانان اېگه کپاپه چاپت انیاگن (گایس چچوا)

۴- لېوا کوچای زندانېگا زندا کوچای لېوا (اېنا)

۵- کوپک شی ارکاو امبلی پورا بېتا نه باگم (اوچا)

۶- کوپک شی ای کوچنا اتگا دوکنا درگا (ایمان صالح اولاد)

۷- ای شېم شي دوروتېانات کغا (بولووکوریک)

۸- ورېمنا ایگا ازېمنا پگا (ورک بوگاچا)

۹- ای تون له لهون (شیتل پتیک)

۱۰- ای تون دوگوشینگ (ناس)

۱۱- خوت په خوتیا لیک کوچی دورمه کتابک (اېنا)

آرامش کنیم و از رابطه مان لذت ببریم. یکی از نیازهای روانی ما این است که باید در طول روز حد اقل برای دو ساعت بتوانیم، که خود خودمان باشیم و محدودیت و قید و بندی در کار نباشد و این نیاز روانی مان زمانی مرفوع خواهد شد، که با افرادی ارتباط برقرار کنیم، صمیمی، راحت و آزاد باشیم.

بهتر است دنبال دوستان صمیمی باشیم، که چون آینه خود را در وجود آنها ببینیم و آنها خودشان را در وجود ما ببینند. دوستان صمیمی به ما کمک می کنند، که ما به خوبی و عیوب خود پی ببریم و در پی اصلاح کمبودهای خویش باشیم و خوبی هایمان را تقویت کنیم. در دوستی با افراد باید آنچه را که رعایت نمودن متوقع نبودن است باید از دوستان خویش توقع فراوان نداشته باشیم چون نمی توان با آنها ارتباط سالم برقرار نمود و یا هم صمیمی بود. در دنیای ما توقع اصلاً جایی ندارد. ما در قرنی زنده گی می کنیم، که دیگران به توقعات و خواسته های خودشان وقت کافی ندارند چه برسد به اینکه به توقعات و خواسته های من و شما وقت بگذارند و رسیده گی کنند. این کار امکان پذیر نیست.

اصل سی و ششم موفقیت، بهداشت فردی و تغذیه درست است.

برای موفق بودن در زنده گی باید مراقب صحت و سلامتی خود باشیم و خوب تغذیه کنیم. اگر پرزه جات موتر سالم و درست نباشد، نمی توان با استفاده از آن به جاده مقصد رسید. اعضای بدن انسان نیز اگر سالم نباشند، به خوبی کار کرده نتوانسته و نمی توان موفقیتی را کسب کنند. بدن انسان برای فعالیت لازم به غذای کامل نیاز دارد، همچنان که موتر برای حرکت کردن به تیل ضرورت دارد. پس باید برای داشتن بدن سالم و فعالیت بهتر غذای خوب و مفیدی صرف کنیم. سبزی ها و میوه ها برای سلامتی وجود ما خیلی ضروری اند و همچنین نوشیدن آب را که بهترین و مفیدترین مایع جهان است باید بیشتر بنوشیم. افزون بر این: رعایت نظافت، تنفس عمیق، ورزش، خواب کافی و به موقع مراجعه کردن به داکتر را نیز از یاد نبریم چنانکه گفته اند: ((عقل سلیم در بدن سالم است.)) با بدن سالم می توان با استفاده از عقل خود به طور درست و بهتر بیندیشیم و تصامیم خوبی بگیریم و به طور بهتری فعالیت نموده و در امور زنده گی موفق بدرخشیم.

و من الله توفیق.

(سرمحقق عاطفه نورستانی)

سوئبنا چنلی اینچه چکیملی بیلن دوأم ادر. چکیملی لرین سازلاشیغی کوکی تۆرکی و تۆرکمنچه بۆلان سوؤزلرده برک ساقلانیپ غالب دیر (نور، ۱۴۰۱: ۸۷-۸۸). اما افغانستان تۆرکمن دیلینده عرب و فارس دیللیریندن گلن سوؤزلی چشمه دیلین یازبلش گۆزنیشی ساقلاناندیغی اؤچین بؤ دیللردن گلن سوؤزلرده سازلاشېغېن بۆزبلانندیغېنی آپیتماق بۇلار.

کوکی تۆرکی و تۆرکمنچه بۆلان سوؤزلردن مثالار: ýyldyz (ییلدیز)، diriçilik (دیریچیلیک)، ýörelge (یورلگه)، oğlanlar (اوغلنلار)، işler (ایشلر)، başınji (باشینجی)، gündiz (گۆندیز)، balyk (بالق)، aryk (آریق)، arryk (آرریق)، söýgi (سوؤگی)، kesel (کسل) ... شۇئا مئزشر.

کوکی عرب و فارس دیللردن بۆلان سوؤزلردن مثالار: kitaplar (کتابلار)، mizan (میزان)، ajiz (عاجز)، edebiyat (ادبییات)، serdar (سردار)، bijan (بیجان)، jermal (جمال)، derýa (دریا)، meýdan (میدان)، bizar (بیزار)، hamir (خمیر)، bidar (بیدار)، ... شۇئا مئزشر.

نتیجه ده تۆرکمن دیلی گۆن اورتا- گۆنبتار گروپینی اورتا گتیرن تۆرکی دیلرینگ آراسیندا یر آلپ دیر. بو گروپدا تۆرکمن دیلی بیلن بیر قطادا تۆرک دیلی (تۆرکی استانبولی)، آذربایجان دیلی و گوک اوغوز دیللی یر آلیور. بو دیللیرین اوزارا مئزشلیکلرین بولماغی بیلن بیر قطاردا بیر گیدن تفاوت لاری هم بار دیر. اولاردان بیرناچه سینی یوقاردا بللای گچدیک. تۆرکی شناس عالمرلرین نبعناماغنا گؤرا تۆرکمن دیلی این قدیمی دیللیرین بیری بولپ، قدیمی

زبان ترکمنی، کابل: لایف ستار مطبعه- سی.

۵- هیئت، جواد. (۱۳۸۰). تۆرک دیلی- نیین ولهجه لری نیین تاریخی سیری، (مترجم: محمد اؤز تۆرک)، تۆرک دیل قوربمی مطبعه سی.

۶- یاور، محمد بشیر. (۲۰۲۱). گۆنیمیز افغانستان دا تۆرکمن تۆرکچه- سی نیین دؤریمی، وارلیق دیل، ادبیات و تۆپلؤم آراشدیرمالاری درگیسی، سان ۲۴ (۲)، صفحه سی ۸۱-۹۰.

۷- یاور، محمد بشیر. (۲۰۲۱). م. گلدیف و غ. آلیاروف طرفیندن ۱۹۲۶ دا تیارلانبلان «دیل ساقلیغی» کتابی نیین تۆرکمن دیلی نیین اؤره نیلمه سینداکی اهمیتی، چاپ بولمادبق ماسترلیق تیزبسی، انقره: انقره پوهنتونی اجتماعی بیلیملر انستیتوسی.

۸- یاور، محمد بشیر. (۲۰۲۲). ۱۹- نجی و ۲۰- نجی عصرلار تۆرکمن دیلی بیلن حاضرکی زمان تۆرکمن دیلی نیین فونولوژی و مورفولوژی تاییدان دنگشدریلیمه سی، وارلیق دیل، ادبیات و تۆپلؤم آراشدیرمالاری درگیسی، سان ۲۸ (۲)، صفحه سی ۱۰۳-۱۰۷.

ای جوگم شی پینا...

اول مثال

اولوالا اوکوت کیگالا مېگا شه وریا انخول

جواب دیگا

۱- شوري : جواب مېگالا مېگا: اه ته الم توهي لوري

۲- چچ : استه پايي گيچ

۳- کرا : شرای اوریان اوغان پرا

۴- کندي : شرای کتې دندی

۵- چار : لده چونچار استو اتیان چار چار

۶- پنج : لده چو اینچ استو اتیان پنج پنج

۱۲- ایشیم شی شلیک چاله بینی چیلی. شلیک دنده (دزا)

۱۳- کنه چېک کوچه ورک (اېنا)

۱۴- ای شېم شی تمام دنیا وار شی (اسمان)

۱۵- دو جوانان اېگه کپاېگه چاپ انیاگن (پاړگس پان)

۱۶- نامه ته شی خان اس هه بی دم (بسترخان)

۱۷- کنه پوس منجه انیا کوچی. چریو (وریو)

۱۸- ای شېم شی ای دوور دارا دوجب (قلم)

۱۹- دوسه نووا ویله پیدا (جۆن)

۲۰- گېنگه اېگا دوره گه کنگا (توپک)

۲۱- اندوگلي مرزمیز برسنگ شاپگا (ایم)

۲۲- چار شین پنچ نه بیانگن (چاراسمانی کتاب)

۲۳- هزار میمان اېگه لهوندې لینه (کولا شرای چال)

۲۴- ویستو دواي شن انگوړیگی ای پایه شی دوکړه (ین ډولا)

۲۵- دواي جن نبوی لهه جن ناپ کاگن (ساعت)

۲۶- کوتي مېوای شی گي پوسته حیوان ای گی مزوغي انسان اېگی دانی. کوکوپ (کنکارو)

۲۷- سی کوپک شی بی پای چاپ انگا (پوئوس)

۲۸- سی کوپک شی تېغري چوتی نه بیگم پاړگه گنه نه بیگم (اسمان تار)

۲۹- سی کوپک شی ای تابوت پنجویا منیا (انگر خوتی)

۳۰- اولی کولی پند شن خوبو مزه دارشن (جولوبی)

۳۱- سی کوپک شی بو با کم نه با (عمر)

ترکمن خلق ارتکي لري و ...

آغشام آچ يتيپ دير. اول بير گون ارتير دريانين بويونده باليق توتيتپ اوتيرقا، بير اورتا ياشلي عيال دريانين بويوندا بيرنارسه يومانا گليپدير. اول عيال غريب خانان ين باليق توتوپ اوتيراني ني گورپ، اونگا نفسی آغراپ اويندن ايچک بولوپ كتيرين بير اوقاره پلوی نی و چوره گنی برپ دیر، خانان اول عيال دان خوش بولوپ، متدارليق بيلديريپ، بير گون اليم گلسه بول ياغشپلېغی نی غايتاران ديپ عياله سوژ برپ دیر. ناچه بيلدان سونگ خانان، پادشاه دان ناراضی غوزغالان چی لارين توبارينه غوشولپ، ظالم و خیرسيز پادشاه بيلن بيرناچه گون سواش ادبپ اونسی تختدان دوشورپ، اوزی تخته اوتورپ، خلقينه خدمت اتمآگه نيت ادبپ دیر. خانان، عيالينگ دن ياغشی ليغی نی ياددان چيقارمان دیر، بير گون خانان ياساول لارينه ياغشی ليق دن عيالی گتيرمک لرينی بويورپ دیر. خانان پادشاه گورسه اول عيال بير غارری مامه بولوپ غالانميش. خانان پادشاه، غارری مامه نين دن ياغشی ليغی نی يادلاپ، الله يالقاسين ديپ، بوجی- بوجی بوغداي، برنج، آزيق و طلا بيلن اونی اوينه اوردپ دیر. ياغشی ليغی دینه ياغشيليق بيلن غايتارمالی ديپ، خوشلاشيپ دیر (شول، ۴۷).

اولانبلان چشمه لر (منابع و مآخذ)

۱- اوتندي اوف، G.؛ آتندايوف، N. (۲۰۱۰م). ترکمن خلق دوره ديچيلیگی. عشق آباد: ترکمن دولت نشریاتی غولبغی، ص ۱۱۶-۱۳۲.

تصور باله گه حیاتده شو کبی معمارگه دوچ کیلگن ده قيسقه وقت ايچیده توغری و ثمره لی ايچیمنی تاپيشگه امکان بيره دی.

ايرتک ايسه قهرمان لرنينگ خطی حرکت لرينی مثلی کورينمه گن حالتده عکس ايتروچی، اما باله نينگ خاطره سی و فکريگه اینگ اساسی بعضا ايسه ايلاج سيز دیک توبولگن، قين حالتلری نينگ هم بری بير بيچیمی بار، دېگن توشونچه نی سيندروچی حیات نينگ اوزی دیر.

حیات ده باشی بيرک کوچه لر بولمیدی. کويينچه انسان شونچه که، اولردن چقپ کيتيشگه تيار بولمی دی. (۲)

ايرتک تراپيه باله گه نيمه بيره دی؟

۱- ايرتک تراپيه ياردمیده خيال، ايجادی تصور رواجلنه دی، کونگل خاطر جمع ليگیگه ايريشيله دی.

۲- باله بيگانگه لر خطی حرکت لرينی تحليل قيليشينی و بو بيليم لرينی اوز خطی حرکت لريده قولش نی اورگنه دی.

۳- گروه ده گي ملاقات آرقه لی اشتراک چيلر اورته سيده کمونیکه تيف علاقه اورنه تيله دی.

۴- ايرتک تراپيه کته لرگه هم اوز فابيه قورقولرينی ينگيشيگه ياردم بيره دی، اولرده گي اگريسويولیک و خواطرليکنی کميتيره دی. ايرتک لر آرقه لی بيز باله قليبده گي معما لرنی اچی شيميز و بيچيشيميز ممکن.

بوندی ايرتک لر تراپيتیک ايرتک لر ديپ نام لنه دی. کويينچه ايرتک لر کيچقرون اويوگه ياتيشدن آلدین ايتيله دی، سبه بی باله بو پيته تينچ بوليب، بو عينا فکر گه تاثير اوتگه زيش اوچون قله ی

N.L.Kryajeva قيزغانچيق ايگايست باله لرگه، بليچچی و به ليق، حقيده گي ايرتک نی قورقواق باله لرگه قورقواق قويان لر حقيده گي ايرتکنی ايشانوجنلريگه، بورتينان نينگ سرگوزشتلری قيسرباله لرگه، "نوخط اوستيده گي مليکه" و "ايتيک کيگن مشک" ايرتک لرينی تنيب-تینجمنس باله لرگه، ايتيب بيريشینی تکليف قيله دی.

خودی شوندي مضمونده گي ايرتک اوزی ميز نينگ اوزبيک خلق ايرتکلری آره سيده هم اوچریدی.

"زومزت و قيمت" ايرتگی باله لرده گي ايرينچاق ليک و دنگسليککه اور توقماق ايرتگی يالغانچی ليک که "سوسمبلی" ايرتگی نا اهيلککه قرشی کوره شه دی. بوندي مثال لرنی بينه کولپب کيلتيريش ممکن. برچه ايرتک لر تربيه وی اهميتگه ايگه بوليب باله قليبگه ايزکولیک اوروغینی ساچه دی.

آته آنه لر مصلحت لری:

۱- آته آنه لر فرزندبگه ايرتکنی اوقيب ايمس بلکه ايتيب بيريش لر مقصدگه موافق دیر. چونکه بو آته آنه دلبندي نينگ ايرتک گه قندی مناسب بيلدير گن ليگینی کوزه تيش امکانينی بيره دی. قاله ويرسه آته-آنه فرزندى بيلن بيرگه ليگ ده ايرتک عالميگه سير قيله دی بو ايسه باله نينگ اونگه يلغوز سياحتی دن کوره افضل دیر.

۲- باله اوزگه لر تمانيدن تصوير لنگن آبرزلرنی يخشی راق قبول قيليش قابليتی گه ايگه. شونينگ اوچون فرزندينگيز گه ايرتک ايتيب بيريش چاغیده اونده يازيل گن برچه منظره لرنی تصويرلر بيريش گه

سيده گي تن لو معما سی، بيرار بير مهم و عزيز نرسه سینی يوقاتيش يا که اوغيرلتيش و هکذا لرگه دوچ کيلمه گونچه تاثير کوچی گه ايگه بولمیدی. ايرتک نه فقط انسان نينگ فکری گه، بلکه آنگاستيگه هم تاثير قيله دی، "اجدادلر خاطره سی" گه يا که جينيتيک خاتره گه تينه آلر ايکن، سيوجيت نينگ مرکب ليگدن قورقيش کيرک ايمس. خطی حرکت ده گي ايماتيسسانل سلبی اوزگریش لرنی توغريلشگه قره تيلگن ايرتک لرده سيوجيت نی چقور انگلش ايمس، بلکه انسان لر نينگ اوزارا مناسب لرينی، اولر نينگ کورستگن قهرمانليک لرينی، او يا که بو تئلو نينگ نتيجه سینی، اوزی نينگ معلوم بير وضعت گه شخصی مناسبيتی، اوزی نينگ شخصی حياتی بيلن اوز ارا علاقه لری واقعه و قهرمانليک لری ياردمیده ايشيته ياتگن، اوقياتگن انسان نينگ قليبده دیر. بونی حساب گه آليش ضرور، زيرا کوپ حالت لرده آته-آنه لر اوزلری نينگ شخصی قورقواو لرينی باله نينگ قورقواوی ديپ تاکيد لیدی لر. حياتی قورقواو کبی اوليم آلدیده گي قورقواو هم نه فقط باله لرگه، عکسينچه، باله لردن کوره، کوپراق آته-آنه لرگه خاص بوله دی. شو بيلن بيرگه بو حيات ده اوز اورنينی تاپمس ليک قورقوی، تورموش اورتاغینی يوقاتيش آلدیده گي قورقواو، عايله نينگ بوزيليشی دن قورقيش، ايشده آبرو اعتبار گه ايگه بولمس ليک دن قورقيش دیر. بو سيز بيلن بيز نينگ قورقويميز، اولرنی باله لريميزنيکی ديپ حسابلش کيرک ايمس. خلاصه اورنیده شونی ايتش ممکن که باله خطی حرکتیده گي ايماتيسسانل

۲- پيت دیر. شو نینگ اوچون كيچقرون يخشى ليك بيلن توگه يدىگ پزوتيف مضمون لى ايرتك لر ايتيب بيريش كيره ك. شونينگ دىك عابله دوره سيده كته لر نينگ محاكمه سى بيلن تينگلنگن ايرتك لر معمانى حل قيليش گه كاريكسيه لشگه زمينه يره ته دى. ايرتك لر باله نى اولغى تيره دى. بيرينچى نوبت ده ايرتك نى باله گه به جان دل ايتيب بيرماق لازم، شونه خلق ايجادى دن باله كوپراق نرسه آله دى.(۳)

۳- رجب اوف، دوردى مراد. (۲۰۰۶م). ترڪمن خلق دؤره ديچيليگى. بيرينجى چاپ. تركمن آباد: دولت مطبعه سى.

۴- گلدى اوه، S. (۲۰۰۶م). ترڪمن خلق ارتكى لرى. عشق آباد: تركمنستان نين مىللى مدنيت مركزى، ص ۳۳۵-۳۳۸.

۵- يۇلداش، حاجى قلى. (۱۳۹۲). ذهن لى چاغالار (غېسغه اخلاقى ارته كى لر). كابل، بشارت مطبعه سى.

ايرتك لر نينگ باله لر روانيگه تاثيرى...

خورسند بوليش بيگانه انسان نينگ تقدبرى نى خودى اوزى نيكي كبى باشدن اوتكه زيش كبى انسانيه ليك نى قندى بولمه سين تربيه لشدن عبارت دير.

اعتبار بير آه بو بيرده ايكي انسان نينگ اوز ارا بير-بيرينى توشينيشى، بير-بيرىگه غمخوارليک قيليشى حقيده گپ بارماقده.

ايرتك لرگه اوز ايجادىده جهان روانشناس لريدن E.Fromm, E.Bern, روانشناس لى E.Gordner,I.V.V ajkoV, M.Osorina, E.Lisina كبى روانشناسلر مراجعت قيلگن لر. ايرتك لردن باله لر عدالت و عدالت سيزليک حقيد اوزلرى نينگ ايلک تصويرگه ايگه بولديلر.

ايرتك باله نينگ مرکب حياتى معما لرینى حل قيليش اصول لرینى فکريگه سقلب قاليشگه قيغوريشگه مجبور قيله دى.

بونده حياتگه قرمه-قرشى کوچلرى نينگ توقنش كيليشى و اولرنى حل قيليش باره سيده گى تجربه آرتيب باره دى همده ايجادى تصور رواجلنه دى.

عين شو خاطره بيلن اويغون لشگن

حرکت قيلينگ.

۳- باله نگيز گه ايرتك نى اوزى تنلش امكائينى بيرينگ. اگر او اون مرتبه "قيزيل قلياچقه" حقيده ايشيتيش نى خواه لسه ديمک بو بيکار گه ايمس. بو ايرتك اونينگ فکرى شکللنیش گه نيمه دير بارماقده، اونده قندى دير جريان صادر بولماقده.

۴- مهم بولگن بينه بير قاييده باله گه ايرتك نينگ چقور معناسى نى توشينتريب بيرمس ليک کيرک. عكس حالده ايرتك حالتى اوز اهميتى نى يوقاته دى و اوندن هيچ قندى نفع بولميدى.

۵- خلق ايرتك لرى گه ايلاجى بارى چه توزتيش و اوزگرتيريشلر قييريتمس ليک کيرک،، اينسه رييل حيات بيلن باغليق بولگن. بو اوزگرتيريشلر باله نينگ ايرتك لر آله مينى قيليش ده قيينچى ليک توغدى ره دى. ايرتك تربيه نينگ مقصدى و وظيفه دسى باله لر نينگ اگر بسىوليك كيفييتينى يوقاتيش، اوز-اوزينى ايمانسيانل باشقه ريش و اوزگه لر بيلن ايجابى مناسبتينى رواجلنتريشدير.

بونينگ اوچون ايرتك تراپيه ساده ليگى و باله لر نينگ ايرتك كه بولگن قيزى قيشى طفيلى اولر اوچون توشونرلى بولگن ايرتك اصولوبى و باله لر بيلن ايشلش يولريدن فايده لنيله دى. هر بير باله ايرتك نى اوزيچه توشينه دى و قبول قيله دى. شونينگ اوچون بير ايرتك اونده كته تاثيرات قالديره دى، باشقه سى ايسه اونينگ حس و توغغو لرینى قوزغتمى، يانیدن اوتيب كيته دى.

ليكن بو "حياتى وضعيتلر دفترچه سى بينه بير كتكچه كوپى مه دى" ديگه نى ايمس، او شونچه كه باله بو كبى معما گه، مثلا كياو و قينانه، كيلين و قينانه اورته

بوزيلش لرنى، البته اويينلر، اويچاقلر، باله نينگ تصويرى فعالتى، موسيقي، تياتر و عموما ايتگنده صنعت ياردميده هم توغريله سه بوله دى.(۴)

ليكن، باله لر اوچون اينگ توشونرلى و سويملى اصول بو ايرتك دير. توغرى تنلنگن ايرتك ياردميده باله ده گى كوپلب معما لر، قورقو، اينجيق ليک كبى لرنى يوقاتيش، باله ده قاطعيت و ايراده نى شکللنتره دى. ايرتك لرنى فقط گينه روانشناس تراپيه دگينه قوله مهى، بلکه عابله دوره سيده منتظم قوللش باله ليک دورى ده گى اينگ يلق حس لرنى باله خاطره سيده مهرلشگه امكان بيره دى.

ايرتك لر باله نينگ معما لرى دن كيليب چيقن حالده توزليشى، ايرتك تراپيه سيني اوتگه زيش مابينيده باله نينگ هر بير خطى حرکتى گه اهميت بيريپ بارى ليشى لازم. باله نينگ ايندى ويدول خصوصيت لریدن كيليب چيقن حالده ايرتك نى قبول قيليش درجه سيني منتظم كوزه تيب بيريش لازم.

ماخذ

۱- احمد اوه، زيب نسا ايرتك تراپيه، تاشكينت-۲۰۱۹. ۲- نيشان اوه، z.t. G.F.L... ..... باله لر روانشناختى ايرتكلر. ۳- قاسم اوه K. آنه تيلى اوقيتيش ميتوديكه سى. ۴- احمد اوه S. ادبيات صيفى درسى.

گۆرى شعر

كېرىو!

جيو افغانانوا! اتفاق كېرىو!
تانؤ وطنه گلستان كېرىو!
امه جهاننه پلـل تاريخ لريمېك
وارى نه كخ نېته سوّم ٚان كېرىو!

تفکر

TAFAKKUR
MONTHLY

د وروڼو قومونو د ژبو او ابياتو انستيتوت علمي- څېړنيزه، ادبي او فرهنگي مياشتنۍ جریده

مسئول مدير: څېړندوی شريف الله سانېن

مهتمم: څېړنپوهه عاطفه نورستاني

کتنپلاوی: څېړنپوهه خیرمحمد حیدری، څېړنوال عبدالملک لامل، څېړنوال عبدالمجید ندیم،

څېړندوی شريف الله سانېن، څېړندوی نورباغدي نور

کمپوز او ډیزاین: ش. سانېن

د اړیکې شمېره: ۰۷۷۷۴۶۶۱۱۷

برېښنالیک: Informationasakabul@gmail.com

په دې جریده کې له سرلیکنې پرته، د نورو لیکنو سپیناوی په خپله د لیکوالو په غاړه دی.

اکادمی علوم افغانستان

معاونیت علوم بشری

مرکز زبانه و ادبیات

انستیتوت زبانه و ادبیات اقوام برادر

مدیریت جریده تفکر

آدرس: اکادمی علوم، انستیتوت زبانه و ادبیات اقوام برادر،

مدیریت جریده تفکر، شهرنو، کابل- افغانستان

تفکر میاشتنی

۱۴۰۲ ل. کال تله- لیندی (میزان- قوس)،

پرله پسي (۱۳۲- ۱۳۴ه) گڼه،

(۷- ۹ مه) گڼه،

څلورم مخ،

تورکمن ديلي و اونى بيله كى توركى ديلردن آيبران آيراتينلقلار

انسانیت او بشریت نه ډل فنتلېرن حضرت محمد مصطفی (صلی الله علیه وسلم)

گوري

څېړندوی شريف الله سانېن

پوهنيار محمد بشير ياور

ترکمني

تورکمن ديلي

تورکمن ديلي ۱۸نجی عصرېن ايکينجی يارېمېندان باشلاپ مخدوم قلی فراغی نېن يازان شعرلری بيلن تازه و بيبيک بير اوزگر يشه سازاوار بولدی. فراغی، آتاسی دولت محمد آزادی نېن ديليندن تفاوتلی بير ديل بيلن تورکمن ادبی ديلينه اولی اوزگر يش گتيردی. آزادی نېن دوری نين شاعرلار پندان بولان محمود غايبي، نور محمد عندلېب، صوفی الله يار يالی گويچلی شاعرلار، مکتب- مدرسسه ديلي ديپ قبول ادیلن چغتای ديلينده اثرلرينی يازېپ دېرلار. اما، فراغی مونگا غارامازدان خلقېن گپله شیک ديليني اساس آلېپ اثريني دوره- ديديدير. شيله ليک بيلن فراغی، تورکمن ادبی ديلينه اولی تحول گتيريپ اوزينه آيراتېن بير اسلوب يارادېپ دېر. اونېن غوران بؤ اسلوبي، هم اوزی نينگ همده اوزيندن سوننگی گلن شاعرلار طرفيندن اولی هوس بيلن قبول ادليپ، شاعرلار و يازجېلار اثرلرينی بؤ غوربلان سبکه گورا اثرلرينی يازماغا باشلاپ دېرلار. شؤ سببدن، ۱۸-نجی و ۱۹-نجی عصرلار، تورکمن ادبياتي نېن اين اوسن دوری ديپ حساب ادليپور (راسخ بيلدېريم، ۲۰۱۵: ۱۶۶-۱۷۳). ۲۰-نجی عصر ايکينجی يارېمېندان باشلاپ، تورکمن ادبياتي بيلن بير قطاردا تورکمن ديلينه دکيشلی-ده بيرناچه ايشلر ادليپ دير. بؤ دؤرين اين باشېندا گلن ديلچيلريندن اوزار محمد وفايف، محمد گلديف، کوميش علی بورييف، قربان صوفي يف، خدر دريايف، خواجه مراد بالييف، عبدالله قربانوف يالی اونلارچا عالمالردان آت توتماق بولار. بؤ عالملا، تورکمن ديليني بايلاشدېرماق و اوسدېرماک اوچين بيرناچه اعتبارلی اثرلر يازېپ دېرلار (ياور، ۲۰۲۲: ۱۰۳-۱۰۴).

ديکفنته رتې يقين لراوه، ايمي ساپ تمنام ترورې نامه نه چليکه پينه بغير سرنکوت او پتومشېله کې سوې ساپ مشکلنامه زې تسو آنکې موانکې جيوت، ختم کېرون." فرانسوي نامي عالم لوييس جمان: "حضرت محمد مصطفی (صلی الله علیه وسلم) پوپلرېکه پاشې سانېنپاره کې شهرت لريمانبووه او خلک تسه امين او صادق نه نامنامي يادمان بوټ."

جيون جمان: "محمد (صلی الله علیه وسلم) نه دينه کې هيخ اشیکې کريک هولياته مشکل نه تينه، بلکې اوی- يک ياغزه او منزه دين تينه."

الماني گوپته جمان: "که اسلامه نه هيلاوله او حقيقتنام، تيمي قوانين او دستورنام تينېت بؤ زې قرآنکريمه کې خېشان دي تينېتې، نو گيري امه ساپ مسلمانان تينېک."

انگريز ډاکتر زولميز جمان: "حضرت محمد (صلی الله علیه وسلم) دنيانه لو ډل ديني نامي او پودميته خلکه پينه تينه زې علم او مصلحته کې واري نظير او مثال نه لريمانبووه."

روسي ډل فيلسوف ليون تولستوي جمان: "شکه پينه تيمېک زې محمد (صلی الله علیه وسلم) تسو ډل او بيزاله شور و مصلحينه جملا پينه تينه زې اېن حقايق او اجتماعي تمنامه شخي بيزالي او بي مثل خدمتنام کېري

انسانيت او بشریت نه ډل فنتلېرن حضرت محمد مصطفی (صلی الله علیه وسلم) نه بيزاله ميراث علم او پرزته تينه او امه بايد اتې ياغزه نبوي صفت او ميراثې فؤکنامه سمبال او شوېان کېريک، شيلانکې زې جناب نبی کریم (صلی الله علیه وسلم) جمان: ((العلماء ورثة الانبياء)) ترجمه: عالمان انبياء (عليهم السلام) نه وارثان تينېت. عالمان او پرزنامانکې کريک مال او دولت ميراثه کې دري نه تينه، بلکې علم او پرزته تسونه ميراث زانان ديمان. (۳) علمه نه هيلاوله هر مسلمان رتې فرض تينه. علم يک الهي ډل او بيزاله نعمت تينه زې انسان تسه رتې وتل بيمان، بيخت بيمان او تانو فوک او واري نه نجات او فلاح نه تمنامه کې ډل کاميابي نامه نه وده شخص ژوپيمان، شيلانکې خو انسانيت او بشریت نه ډل فنتلېرن حضرت محمد مصطفی (صلی الله علیه وسلم) جي تويس: "ډوتخنا پينه گور ميز علمه هيليو. (۴) اسلامه نه مقدس دينه کې عالم لو وتله مقام او مرتبه لريمان زې قرآنکريمه نه مبارک آيت او مقدس حديثنامه کې تسه نه مقام بيان بي تينه.

کتني وې زې حضرت محمد مصطفی (صلی الله علیه وسلم) اشیکې بيزاله او مقدس شخصيت بووه زې تسه نه سيرته رتې زرگونه کتابنام خېشان ديمپت او تسه نه ساپ زېنتېليک، اعمال او باتينام بشریت نه ليفله، بيخت او کامياب زېنتېليکه شخي پل فنت، بيزاله قانون او نظام

تېنە. نۆن كە سپېرى دىنيا كېي رسول الله (صلى الله عليه وسلم) نە يەك مېبارك حىدىت زې جمانى: ((لا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ)) بخارى او مسلم. ترجمە: كره بي مې پېنە پۆره (مكمل) مومن بي نە بمان، تۆل ميز زې تانۆ بېلىيانكى تسە كېيە بېزاني يو زې تانۆ فۆكائكى بېزانيماي. كە وى. يەك حىدىت شريف عملي بۆى بۆ، سپېرى دىنيا كې يەك تۆپلن او هېواده كې بي زغېر زۆت، فساد او ناامنى نە تېبە او ساپ بشرىت يەك ارام، سۆكالى وده، بېلىياي گېرى او محبتە نە فضا كې داۋدە زېنتېلىك لرىمانتېبە.

انسانىت او بشرىتە نە دل فنتلېرن حضرت محمد مصطفى(صلى الله عليه وسلم) نە پاغزه او مقدس شىخسىتە نە ارتباطى نە يكۆلە وى. زې اسلامە نە مقدس دېنى ارشاداتە پۆدم كېرى تۆس او مسلمانان تسە رتى افتخارى باتىنام او خېتنام كېرىمېت، بلكى دىيانە بېزالە پوهان، فلاسفه او وارې علمى كادرنام بي دىيانە اتې دل او بېزالە شىخسىتە پېنە متاثر تېنېت او تسە نە ارتباطى جېمېت:

پروڤىسۆر راماكىرشنا راو جمان: "آ تسە نە ارتباطى كى نە جامە، خو اتە ضرور خېتامە زې تسې يەك پېغمبر بۆۋە، يەك زغېرانە امير بۆۋە، يەك تاجر بۆۋە، يەك سىياست پىزىتە بۆۋە، يەك مېلغ بۆۋە، يەك مصلح او خىر كۆخىتە بۆۋە، شۆرۈنپە نامائكى بېزانيمان بۆۋە او تسۆنە تربىت كېرىمان بۆۋە، غىرباننە غمە كې بۆۋە، شىگالىنامە نە حقوقە نە تېتە بۆۋە، تسې قاضى بۆۋە، يەك مرشد او دل داعى بۆۋە، خلاصون او نجاتە شىخى تىم كېرىمانبۆۋە، اشىكى وارې دل دل صفاتە نە وده شىخسىت بۆۋە او كە جە ۆم بۆ، هر دېپوھ كې يەك حىقىقى قهرمان بۆۋە. اخىرە كې خېتمان زې تسې زېنتېلىكە نە يەك ماڭل يا شۆبانە مثال بۆۋە."

ايم كې گاندهي خېتمان: " اسلام يكۆلە ترورارې نە وسيله يې خۆر نە بي تېنە، بلكى وى اشىكى يەك شىكل او دىكفنت(تكلاړه) بۆى زې لو اسان روي دل پېغمبر حضرت محمد مصطفى(صلى الله عليه وسلم) نە استې وى. بېزالە تىم ممكن بۆۋە، لو اسانى منزى تسە نە وعدە نام او تسې بېزانيار، محبت او قربانى نام او تسە نە قربانى تېتە ياران، تسە نە شىجاعت، تسە نە توكل الله تعالى رتى او تانۆ تىم او

تۆس. وى افتخار اسائكى بس تېنە زې يەك پتى درېتە قومە رھىرى كېرۆس او تسۆ آئكى ارالە نە، مۆخپۆدمدىكە نە او مدنىتە نە فنتە لېه ۆس."

انگريز فىلسوف او خېتن جۇرج برناردشا جمان: "آ ھمېشە محمد (صلى الله عليه وسلم) نە دېنە ۆتلە مقامە منىمېم، وى شىلانكى زې اتى شجاع او غىرتى انساننە حيرانكېرىتە زېنتېلىكى مۆرتى عجب تائىر تلىتۆس."

انگريز پىزن بۆسۆرت اسمىت جمان: "آ اتى عقىدە يې تىنېم زې عمومى فلسفە او حىقىقى عىسوىت آخر يەك دېس اتى شىخسىتە نە دعوتە رتى صداقتى اقرار كېرىبە."

حضرت محمد (صلى الله عليه وسلم) نە پاغزه او مقدس شىخسىتە رتى يكۆلە ايمى نە تېنېت، بلكى زىگۆنە يې اشىكى وارې خلك، پىزننام(پوهان)، خېتننام، تارىخ پىزننام، خېرىتە نام او فىلسوفان بي خكارە روي تسە نە مقدس شىخسىتە او حق دىننە ارتباطى حىقىقى نظىراتە پۆدم كېرىمېت او اېن تى اقرار كېرىمېت زى حضرت محمد مصطفى (صلى الله عليه وسلم) الله (جل جلاله) نە بھىترىن پېغمبر تېنە او دىيانە مىليونونە خلكە نە ھىرە نامى حكومت كېرىمان او تسە نە فنتى تى خۆى تېنېت.(۵)

ھېواده كې بېخت، سۆكال، ارام او داۋدە حالتە نە مقمىدى انسانىت او بشرىتە نە دل فنتلېرن حضرت محمد مصطفى(صلى الله عليه وسلم) نە پاغزه او مقدس ارزشتنامە نە، مىراتنامە نە او پىل فنت تىنامە نە تعقېب كېرىكە نە او عملى كېرىكە نە امىدى.

ماخذنام

- ۱- قران كرىم. سورت ال عمران، ۳۱ آيت.
- ۲- احمدزى، نورالله خان. ستر انسان، رحمت اللعالمين، خاتم النبیین(حضرت محمد صلى الله عليه وسلم)، نن وىبپايە، www.nunn.asia.
- ۳- عادل، عنایت الله. د اسلام له نظره د ښوونكي مقام، اصلاح انلاين وىبپايە.
- ۴- شىنوارى، محمد ابراهيم. هدف، برى او زده كړه، دانش خپرنوديه ټولنه، ۱۳۹۵ لمريز كال، ۸۰ مخ.
- ۵- احمدزى، نورالله خان. ستر انسان، رحمت اللعالمين، خاتم النبیین(حضرت محمد صلى الله عليه وسلم)

۱۰۴). گۆنمىدە دە دىيانې دۆلى كۆنچلكرىندە تۆركمن دىلى نىن گرامرى، تارىخى، كلتورى و ادبىياتى اوورېندا ادىلن علمى ايشلرېن سانى ساناردان كان. بو يوورتلاردان باشدا تركمنستان بولماق بىلن تركيه، ايران و افغانستان يالى اولكلەردن ات تۇتماق ممكن دېر.

تۆركمن دىلى، تۆركى دىللىرىن تصنىفىندا تورك دىلى، آذربايجان دىلى و گۆك اوغوز دىلى بىلن بىر قطاردا گۆن اورتا گۆندوغار (اوغوز) گروپىندا ير آليور (نفسؤوا، ۲۰۰۴: ۲۷۱). تۆركمن دىلى؛ غۇنشى دۆلت تركمنستان جمھۇرىتى- نىن رسمى دىلى بۆلېپ، افغانستان، تركيه، ايران، عراق، سوريه و چين يالى اولكلە لردە ياشېون تۆركمن لىر طرفىندان گپلە شىلبون بىر دىل دىر (راسخ يېلدېرېم، ۲۰۱۵: ۱۲۶-۱۲۷). توركمين دىلىنە دگىشلى اىن قدىمى اثرلر حكمۇندە بلىنن و او اثرلردە تۆركمن دىلى نىن يانى بىلن دۇرىن بىلە كى حاكم دىللىرى نىن- دە المنتلىرىنى اۇزىنە جمعلان اثرلر شۇلار دىر: على نىن قصه يوسف اثر، محبت نامه، معين المريد، خسرو و شيرين، رونق الاسلام، بۇز اوغلان و ديوان الحكمت و شۇنآ منزشلر (ھىئت، ۱۳۸۰: ۲۷۹-۲۸۰). تۆركمن دىلىنى بىلە كى اوغوز تۇبارىنا گىرىون تۆركى دىللىردن آيبران بىرناچە آيراتبىلقلارى بار دېر. اولاردان بعضى لارى شۇلار دېر:

توركمين دىلى نىن آيراتبىلقلارى

تۆركمن دىلى، گۆن اورتا-گۆنباتار گروپى نېن المنتلىرىنى اۇزىندە جمعلە دگىنە غارامازدان تارىخى تۆرك يازغى دىلى و ادبى دىللىرىندىن بۇلان چغتاي دىلى نىن- دە بىرناچە آيراتبىلقلارېنى داشېون بىر يازوۋ دىلى دىر. گۆنباتار تۆرك دىلى- نىن سۆز باشېندا /v/ سسى، تۆركمن دىلىندە /b/ گۆرنىشىندە دىر. مثال اوچىن: *bar* (بار، موجود)، *ber* (برمک). باشغا طرفدان گۆنباتار تۆركى دىلى نىن بىلە كى شاخالارېندا سۆز باشېندا *ol* (ولماق) ايشلىگى نىن *bʻil* (بلى) گۆرنىشى گۆرىلمز. تۆركمن دىلىندە دىمېرغازېق و گۆنباتار دىللىرىندە بۇلشى يالى آدى گچن ايشلىگىن *bol* (بولماق) گۆرنىشى اولانېلار (ياور، ۲۰۲۱: ۴).

تۆركمن دىلىنى باشغا تۆركى دىللىردن آيبران باشغا بىر آيراتبىلېق-دا چكىملى لرىن اوزېن آيدېلماسى دېر. اوزېن چكىملى لىر يازغېدا گۆركىزيمان، آيدېلاندا اۇزېن تلفظ ادىلېپ، سۆزېن معنى سېنى اۇزگىرىتماگە ايشجىن غاتناشىور. اصلى اوزېنلېغا اىبە بۇلان چكىملى لىر عمۇمان سۆزېن اېلېكىنجى بوغېنېدا ير آليور. مثال اوچىن: *al*: (أل: غېزېل، غېرمېزى)، *al*: (ألماق)، *ot*: (أوت: بىر نارسانى ياقماق بىلن اورتا گلن اوت)، *ot*: (أوت: حيوانلارېن غارنېنى دۇبېرماق اوچىن اولانېلان اوت)، *biz*: (بىز: بىر ناسانى دشمك اوچىن اولانېلان غوران)، *biz*: (بىز: اېكىنجى كىشى اوچىن اولانېلان چالېشما)، *yo:l*: (يول: بىر يردن باشغا بىر يره بارماق اوچىن يۇرىلن يول)، *yo:l*: (يولماق: بىر نارسانى يولماق) و شۇنگا منزشلر (بوران-آلقايا، ۲۰۱۷: ۱۶۹-۱۷۰).

تۆركمن دىلى نىن باشغا آيراتبىلقلارېندان بىرى-دە اۇنېن سۆز باىلېغى دىر. تۆركمن دىلىندە قدىمى تۆركى سۆزلىرىن بارلېغېنا غارامازدان عرىچا، فارسچا و باشغا دىللىردن گلن سۆزلره غابات گلەك ممكن دىر. ... ۲